

IV. CIVILINĖ TEISĖ IR PROCESAS

INTELEKTINĖS NUOSAVYBĖS POLITIKA AUKŠTOJOJE MOKYKLOJE: KŪRYBINIŲ DARBŲ AUTORIZAVIMO PRINCIPAI

Doc. dr. Linutė Kraujutaitytė

Prof. dr. Justinas Sigitas Pečkaitis

Lietuvos teisės universitetas
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 46 62
Elektroninis paštas sc@ltu.lt

*Pateikta 2003 m. gruodžio 22 d.
Parengta spausdinti 2004 m. gegužės 24 d.*

Pagrindinės sąvokos: aukštasis mokslas, intelektinė nuosavybė, akademinė misija, autorių teisės, žinių kūryba.

S a n t r a u k a

Naujos informacinės ir komunikacinės technologijos akademinėi bendruomenei atveria ne tik naujas žinių kūrybos galimybes, bet ir meta naujus iššūkius, susijusius su intelektinės nuosavybės santykiais. Itin aktuali tampa naujų edukacinės paskirties kūrinių – mokomųjų modulių ir mokomosios medžiagos paketų, rengiamų ne tik spausdintiniu, bet ir garsiniu, filmuotu ir duomeniniu pavidalu, autorizavimo problema. Tokius kūrinius vis dažniau rengia ne vienas dėstytojas, o autorių kolektyvai, jie tampa ne tik rengėjais, bet ir leidėjais, autorių kolektyvai suriami ne iš vienos, o iš kelių institucijų, darbui lėšų skiria ne viena, o keletas institucijų. Dėl to neišvengiamai kyla klausimas, kokiais principais vadovaujantis aukštojoje mokykloje turėtų būti pasidalijama autorių teisėmis, siekiant skatinti mokslininkų–dėstytojų kūrybinę iniciatyvą, išsaugoti platų žinių prieinamumą.

Šiame straipsnyje atskleidžiama idėjų, susijusių su intelektinės nuosavybės politikos plėtojimo aukštojoje mokykloje procesais ir mokslinių kūrinių autorizavimo pagrindais, sistema. Remiantis tarptautine patirtimi ir Lietuvos Respublikos teisiniais aktais daugiausia dėmesio straipsnyje skiriama trims aspektams.

Pirma, apžvelgiamos intelektinės nuosavybės politikos aukštojoje mokykloje plėtojimo kryptys. Antra, aptariami kūrinių autorizavimo akademiniai ir teisiniai pagrindai, išryškintas jų problemiškas, atskleidžiami teisiniai kūrinių autorizavimo modeliai. Galiausiai trečia, apžvelgiami monokūrybinių ir multikūrybinių mokslinių (ypač edukacinės paskirties) kūrinių autorizavimo aukštojoje mokykloje konkretūs atvejai, leidžiantys suprasti aukštojo mokslo institu-

cijai keliamus naujus iššūkius. Baigiant atskleidžiami analizės rezultatai – mokslinių, ypač edukacinės paskirties, kūrinių autorizavimo principai.

Ivadas

„Nuolatinis, visą gyvenimą trunkantis mokymasis“, „liberalus ugdymas“, „tęstinės studijos“, „atviras, nuotolinis arba distancinis švietimas“, „moderniosios informacinės ir komunikacinės studijų organizavimo technologijos“, „modulinis, probleminis arba kompiuterinis mokymas“ – tai pagrindinės XXI a. pradžios Lietuvos edukacinę aukštojo mokslo erdvę užvaldžiusios idėjos [žr., pvz., 1; 2; 3; 4]. Jos yra mūsų bendrųjų įsitikinimų dėl gero universitetinio mokymo metodologinis pagrindas, leidžiantis solidariai plėtoti ir patį aukštąjį mokslą. Vakarų šalyse minėtų idėjų įgyvendinimo istorija turi senas ir nuosekliai tobulinamas tradicijas. Lietuvos aukštosioms mokykloms reikia prisitaikyti prie naujų mokymo ir mokymosi strategijų, o tai reikalauja išsamios savianalizės, susijusios su įvairiomis institucinės politikos sritimis.

Pagrindinės iš jų susijusios su institucijos valdymo, lėšų kaupimo ir paskirstymo, personalo formavimo ir darbuotojų kvalifikacijos kėlimo, studentų priėmimo, studijų ir mokslinių tyrimų organizavimo, akademinės veiklos kokybės užtikrinimo ir atsiskaitymo akademinėi bendruomenei bei plačiajai visuomenei kasdieninių problemų sprendimo procesais. Be to, iškyla būtinybė susirūpinti dėl dar vienos ne mažesnio dėmesio vertos aukštosios mokyklos organizacinės veiklos darbotvarkę turinčios papildyti akademinės politikos srities – skaidrios intelektualinės nuosavybės santykius norminančios institucinių nuostatų sistemos.

Pačia bendriausia prasme intelektualinės nuosavybės politikos, kaip ir įvairių su ja susijusių institucinių nuostatų skaidrumo aukštojoje mokykloje problemos, aktualumą išryškina mūsų supratimas, kad naujos informacinės ir komunikacinės technologijos atveria ne tik naujas aukštojo mokslo prieinamumo, žinių kūrybos ir jų perėmimo galimybes. Naujų technologijų taikymas neišvengiamai suponuoja naujas intelektualinės nuosavybės santykių problemas, susijusias su mokslinių, ypač edukacinės paskirties, kūrinių rengimo ir naudojimo taisyklėmis, su naujais praktikos metamais iššūkiomis nuosavybės teisei, visuotiniam teisingumui ir instituciniam bendradarbiavimui.

Lietuvoje intelektualinės nuosavybės teisinės problemas nagrinėja M. V. Antanaitienė, R. Naujokas [5], V. Guobys [6], P. Kasperavičius [7], L. Mickienė [8], V. Mizaras [9] ir daugelis kitų mokslininkų. Deja, intelektualinės nuosavybės problemas aukštosios mokyklos kontekste analizuojančių darbų mūsų šalies bibliotekose nepavyko aptikti. Kaip rodo Vakarų šalių mokslo patirtis [pvz., 10; 11; 12; 13; 14; 15], akademinė bendruomenė, siekdama aukštojoje mokykloje plėtoti veiksmingą intelektualinės nuosavybės politiką, turi kompleksiskai spręsti įvairias teines ir organizacines problemas. Kokios yra pagrindinės iš jų?

Į šį klausimą bus bandoma pateikti sistemišką atsakymą, bet jis svarbus tik tam, kad sudarytų sąlygas holistiškai suprasti straipsnyje analizuojamą problemą. Šią **problemą** galime nusakyti taip: kokiais kūrinių autorizavimo bendraisiais principais turėtų būti vadovaujama aukštojoje mokykloje rengiant, tobulinant bei įgyvendinant mokslinių ir kartu edukacinės paskirties kūrinių autorizavimo institucines taisykles?

Neseniai patvirtintas naujas Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo variantas [16] nustato bendrąsias mokslinių kūrinių autorizavimo teines nuostatas, tačiau jas taikant tik „pagal įstatymo raidę“ galima nutolti ne tik nuo aukštojo mokslo misijos, bet ir nuo visuotinio teisingumo. Mat teisinių nuostatų gausa intelektualinės nuosavybės santykiuose neišvengiamai sukelia nesutarimų, kuri gi nuostata gali būti pripažįstama prioritetine. Dėl to ir svarbu aukštojoje mokykloje plėtoti konkretizuotomis institucinėmis taisyklėmis pagrįstus intelektualinės nuosavybės santykius. Šio **straipsnio tikslas** – atskleisti esminius kūrybinių darbų autorizavimo principus, pagal kuriuos būtų įmanoma Lietuvos aukštojoje mokykloje rengti pagrįstas institucines mokslinių, ypač edukacinės paskirties, kūrinių autorizavimo taisykles. Siekdami šio tikslo pamėginkime nuosekliai aptarti šias temas:

1. Intelektinės nuosavybės politikos aukštojoje mokykloje plėtojimo kryptys.
2. Filosofiniai ir teisiniai kūrinių autorizavimo pagrindai.
3. Kūrinių autorizavimo kontekstinės sąlygos.

Tokią mūsų samprotavimų tvarką lemia straipsnio mintims kryptį suteikusios mokslinės literatūros ir teisinių aktų studijos, taip pat kritiškos refleksijos, racionalios įžvalgos, konceptualinės analizės, aprašomasis, atvejų modeliavimo ir jų probleminės bei vertinamosios analizės **metodai**. Taigi straipsnio **objektas** – intelektinės nuosavybės politikos plėtojimo aukštojoje mokykloje bendrieji ir specifiniai pagrindai. Jų analizė būtent ir turėtų sudaryti sąlygas išvelgti patikimus kūrinių autorizavimo aukštojoje mokykloje principus, kuriuos mums čia ir svarbu išsiaiškinti.

1. Intelektinės nuosavybės politikos aukštojoje mokykloje plėtojimo kryptys

Vakarų šalių mokslinių šaltinių studijos rodo, kad intelektinės nuosavybės institucinės politikos aukštojoje mokykloje sistemiška refleksija ir savianalizė akademinėi bendruomenei turėtų sudaryti palankias sąlygas gilintis, priimti ir instituciškai įteisinti aiškius sprendimus bent jau dėl šių probleminių klausimų:

1. Kas aukštojoje mokykloje gali tapti teisėtais mokslinių, ypač edukacinės paskirties, kūrinių autoriais? [žr., pvz., 13; 14; 17]. Tai **kūrinių autorizavimo problema**. Jos aktualumas susijęs su intelektinės nuosavybės santykių skaidrumu kolektyviai kuriant ir rengiant įvairiais pavidalais (spausdintiniu, filmuotu, garsiniu, duomenų, kt.) mokslinius, ypač edukacinės paskirties, kūrinius, pavyzdžiui, mokymo priemones (studijų modulius, mokomosios medžiagos paketus, kt.). Įstatymai įpareigoja aukštąsias mokyklas plėtoti licencijomis, leidimais ir sutartimis grindžiamus intelektinės nuosavybės santykius, tačiau mažai ką tepasako apie tokių sutarčių rūšis, kurios priklauso nuo jų turinio. Tad aukštojoje mokykloje aktualu standartizuoti autorines sutartis, pagrįstas skaidriai apibrėžtomis kūrinių autorizavimo institucinėmis taisyklėmis.

2. Kaip teisėtai aukštojoje mokykloje naudotis kitų autorių kūrinių siekiant ne tik mokymo, bet ir komercinių tikslų? [žr., pvz., 10; 11; 12; 13; 14; 15; 18]. Tai **teisėto kūrinių naudojimo problema**. Ją būtina spręsti jau vien dėl to, kad įstatymų terminija yra gana rafinuota. Vadinasi, be teisininkų pagalbos išlieka grėsmė, jog įstatymų nuostatos gali būti netinkamai interpretuotos. Kita vertus, įstatymai numato tik pačias bendriausias nuostatas, kurios aukštojoje mokykloje turi būti konkretizuojamos, jei norima plėtoti teisinėmis žiniomis pagrįstus santykius.

3. Kokios bus taikomos techninės ir technologinės kūrinių apsaugos nuo neteisėto naudojimo priemonės? [žr., pvz., 10; 11; 13; 19]. Tai mokslinių kūrinių **apsaugos nuo neteisėto naudojimo institucinių priemonių problema**. Šios problemos sprendimas didžia dalimi turėtų nulemti aukštosios mokyklos dėstytojų–mokslininkų, metodininkų, studentų, informacinių technologijų specialistų, bibliotekininkų, leidėjų ir kitų bendruomenės narių priedermes ir atsakomybės sritis, susijusias su teisėtu kūrinių naudojimu.

4. Kaip bus išduodamos ir įsigyjamos licencijos naudotis tais kūrinių, kurių naudojimas net mokymo arba mokslinių tyrimų tikslais be autoriaus leidimo nėra teisėtas? [žr., pvz., 10; 11; 14; 15; 19]. Tai **licencijų rinkos plėtojimo ir administracinės paramos įsigyjant leidimus institucinė problema**. Ji itin aktuali modeliuojant mokomosios medžiagos paketus, norint sudaryti kuo palankesnes sąlygas studentams naudotis naujausiais mokslo laimėjimais. Ji taip pat aktuali siekiant išsaugoti efektyvią institucinės paramos dėstytojams ir studentams administravimo sistemą.

5. Kokie institucijoje bus pripažįstami bendrieji mokslinių, ypač edukacinės paskirties, įvairiomis laikmenomis rengiamų kūrinių – studijų modulių kūrybos standartai bei kokybės užtikrinimo principai ir metodai? [žr., pvz., 13; 20; 21]. Tai siaurąja prasme aukštojoje mo-

kykloje rengiamų ir įgyvendinamų **studijų modulių kokybės užtikrinimo problema**. Nuo jos sprendimo tiesiogiai priklausys, ar studentai turės galimybę naudotis metodiškai parengta mokomąja medžiaga, ar bus deramai paisoma jų teisės į kokybiškas studijas. Antrasis su šia problema susijęs aspektas – mokomųjų modulių kūrėjų teisės į kompensacines institucines priemones, taikomas kokybiškai parengtų kūrinių atžvilgiu.

6. Kaip aukštojoje mokykloje bus skatinama mokslinių kūrinių, ypač pagal moderniąsias technologijas konstruojamų edukacinės paskirties modulių, kūryba? [žr., pvz., 14; 17; 20; 21]. Tai griežtąja prasme **atlyginimo pagal kūrybinius nuopelnus problema**. Ji sietina su institucijoje taikomomis kompensacinėmis priemonėmis (pvz., sumažintu pedagoginio darbo krūviu, deramu atlyginimu, honorarais, akademinės karjeros galimybėmis, kt.) ir mokslo darbų kūrėjams aktualių lygių galimybių į jas klausimu.

7. Kas aukštojoje mokykloje bus atsakingas už intelektinės nuosavybės politikos plėtojimą ir įgyvendinimą: kas priims mikroinstitucinius politinius sprendimus, kas administruos jų įgyvendinimą, kas spręs išryškėjusius interesų konfliktus, kaip tai bus daroma ir per kiek laiko tokių konfliktų sprendimai bus priimami? [žr., pvz., 11; 17; 14]. Tai **intelektinės nuosavybės politikos vadybinio mechanizmo institucijoje problema**. Tokio mechanizmo, kaip ir nuoseklios intelektinės nuosavybės politikos, aukštojoje mokykloje nebuvimas gali sukelti teisinį nihilizmą ir versti mokomųjų modulių kūrėjus kilusius konfliktus spręsti teismuose.

Tai tarpusavyje susijusios problemos, todėl jos aukštojoje mokykloje turi būti sprendžiamos kompleksškai. Kaip minėta, šiame straipsnyje bus apsiribojama pirmosios – kūrinių autorizavimo problemos analize. Norėdami suprasti jos conceptualiąsias ir praktines puses, taip pat sąsajas su kitomis problemomis, turime gilintis ne tik į intelektinės nuosavybės filosofinius bei teisinius pagrindus, bet ir į konkrečių kasdieniniame aukštosios mokyklos gyvenime išryškėjančių kontekstinių atvejų metamus iššūkius. Mat tik taip bus įmanoma tikėtis neatitrūkti nuo realybės ir išvelgti prieštarų santykių lemiamus sunkumus bei jiems įveikti reikšmingus kūrinių autorizavimo principus.

2. Filosofiniai ir teisiniai kūrinių autorizavimo pagrindai

Kūrinių autorizavimo akademinų pagrindų problemos

Nesvarbu, kokia akademinės politikos sritis ar kryptis būtų įgyvendinama aukštojoje mokykloje, savaime suprantama, kad esminis jos pagrindas – akademinės bendruomenės įsipareigojimas arba visuomeninė jos paskirtis. Ją apibūdiname aukštojo mokslo institucinės misijos idėja. Aukštojo mokslo misija – nuolatinis žinių kūrybos procesas: „mokslinis tyrimas kuria žinias, moksliniai laimėjimai ir išsilavinimas jas išsaugo bei tobulina, ugdymas ir paslaugos jas skleidžia“ [22, p. 107]. Vadinasi, aukštojoje mokykloje sprendžiant kūrinių autorizavimo problemą vienas iš svarbiausių kriterijų ir veiklos taisyklių turi būti akademinis klausimas – ar ir kiek racionalus problemos sprendinys bus palankus aukštojo mokslo misijos įgyvendinimui.

Deja, jau pačioje aukštojo mokslo misijoje galima išvelgti žinių kūrybos paradoksą. Jo esmę pradėkime aiškintis nuo teiginio, kad žinių kūryba yra kartu ir individualus, ir visuomeninis reiškinys. Jis yra individualus reiškinys, nes idėjų generatorius ir įgyvendintojas yra atskiras žmogus, mums rūpimu atveju – aukštosios mokyklos dėstytojas–mokslininkas, vadovas, administracijos darbuotojas arba studentas. Žinių kūryba yra visuomeninis reiškinys, nes ji pagrįsta istorine žmonijos patirtimi. Vis dėlto tai nėra žinių kūrybos paradoksalumo esmė žvelgiant į ją iš intelektinės nuosavybės pozicijų. Mat paradoksalumo šerdis – prieštaringas santykis tarp žmogaus teisės į jo sukurtą kūrinių ir visuomenės teisės į laisvą naujausių žinių prieinamumą.

Žinių kūrybai būtinos bent jau dvi esminės sąlygos: platus naujausių žinių prieinamumas ir atskiro kūrėjo iniciatyva bei pastangos. Iniciatyvą skatina daugelis veiksnių, tačiau vienas iš svarbiausių – kūrėjo absoliuti ir išimtinė nuosavybės teisė į jo sukurtą intelektinės veiklos produktą. Jei bendruomenėje užtikrinama tokia teisė, sudaromos palankios sąlygos

reikštis kūrybinei iniciatyvai, tačiau nepalankios laisvam naujausių žinių prieinamumui. Mat viena vertus, pripažįstant monoautorystę arba kolektyvinę autorystę žinių prieinamumas tampa priklausomas nuo kūrinio savininko arba savininkų geros valios užtikrinti kūrinio laisvą prieinamumą. Kita vertus, jei siekiant platesnio žinių prieinamumo tokia teisė aukštojoje mokykloje atitenka institucijai, neišvengiamai smukdoma individualaus asmens kūrybinė iniciatyva.

Platus naujausių žinių prieinamumas yra toks pats kūrybą silpninantis veiksnys kaip ir asmeninės (t. y. ne institucinės) nuosavybės teisės lemiamas ribotas prieinamumas: platus prieinamumas mažina kūrinį kainas, dėl to kūrėjams labiau rūpi, kaip iš turimų kūrinių gauti didesnę pelną, o ne kaip naujomis žiniomis, kurių paklausa rinkoje yra neaiški, praturtinti rinką [15]. Dėl to siekiant aukštos studijų kokybės neišvengiamai kyla aukštojo mokslo kainos studentams ir visuomenei, vadinasi, siaurėja žinių prieinamumas.

Visa šių ir kitokių paradoksų virtinė leidžia įžvelgti daugialypį aukštojo mokslo misijos kaip kūrinių autorizavimo pagrindo problemškumą. Iš jo išeitį galima surasti tik kompleksiskai žvelgiant į įvairias kūrinių autorizavimo problemas aukštojo mokslo institucijoje, tik racionaliai bandant derinti įvairius akademinės bendruomenės narių interesus. Deja, Vakarų šalių praktika rodo, jog plečiantis modernių informacinių ir komunikacinių technologijų galimybės, ryškėja tendencija nepaisyti kūrėjų interesų, kadangi autorių išimtinų turtinių teisių perėmėjais vis dažniau tampa aukštojo mokslo institucijos arba jų padaliniai [Žr., pvz., 17].

Tai reiškia, jog paradoksalus aukštojo mokslo institucinės misijos įgyvendinimo atvejis sprendžiamas išsaugant patį paradoksą: institucija, perėmusi išimtines autorių turtines teises, turi galimybę plėsti žinių prieinamumą, tačiau bandydama skatinti kūrybinę iniciatyvą ir dėl to taikydama įvairias technines ir technologines kūrinių apsaugos nuo neteisėto naudojimo priemones, iš tikrųjų žinių prieinamumą neišvengiamai siaurina. Ji jį taip pat susiaurina slopindama kūrybinę iniciatyvą, nes „nusavinant“ kūrėjų išimtines turtines teises, jas perdavusio institucijai jos darbuotojo teisinis statusas tampa ne ką geresnis už to asmens, kuris nieko bendra neturėjo su kūrinio kūryba, t. y. už eilinio vartotojo statusą.

Verta atsiriboti nuo pastangų gilintis į klausimą, kodėl būtent tokia tendencija yra gyvybinga arba kodėl aukštojo mokslo institucijos pasirinko minėta nuostata grįstą intelektualinės nuosavybės politiką, nes pati bendriausia tokio pasirinkimo priežastis yra aiški – „kieno formali galia, to veiksminga ir valia“. Mus domina gerokai konstruktyvesni klausimai. Kokiais teisiniais aktais gali būti vadovaujama Lietuvos aukštojoje mokykloje plėtojant intelektualinės nuosavybės institucinę politiką tokiam neišvengiamam paradoksaliame aukštojo mokslo institucinės misijos įgyvendinimo proceso kontekste? Ar teisinės nuostatos yra palankios taikyti ir kitus kūrinių autorizavimo būdus? Kad į šiuos klausimus atsakytume, visų pirma turime aptarti bent jau teisinius teorinius ir praktinius kūrinių autorizavimo aukštojo mokslo institucijoje pagrindus.

Intelektinės nuosavybės samprata: teorinis ir praktinis aspektai

Kas yra intelektualinė nuosavybė? Šio klausimo neįmanoma išvengti, jei mums iš tikrųjų svarbu suprasti fundamentaliųjų pagrindų reikšmę aukštosios mokyklos kūrinių autorizavimo procese. Ieškant į jį atsakymo pliuralistinėje apibrėžimų gausoje geriausia išeitis – sutelkti dėmesį į tokių apibrėžimų turinio plačiai pripažįstamas bendrybes, nes, stiprėjant pasauliniam bendradarbiavimui, žmogaus intelektualinė veikla ir su ja susijusios problemos jau mėginamos spręsti tarptautiniais susitarimais, įprasminamais konvencijomis ir įstatymais. Vadinasi, mums svarbu ne tiek teoriniai (konceptualūs), kiek praktiniai intelektualinės nuosavybės sampratos apibūdinimai, leidžiantys įžvelgti aiškius tiek intelektualinės nuosavybės politikos, tiek ir kūrinių autorizavimo aukštojoje mokykloje teisinius pagrindus. Kokias pirmines santykių ir veiklos nuostatas jie įprasmina, jei bandydami visa tai nuosekliai aprašyti žvelgtume į juos šios srities specialistų akimis?

Intelektinės nuosavybės sampratos problemą galime pradėti nagrinėti, pavyzdžiui, nuo verslo srities terminijos. Ją vartojant, intelektualinė nuosavybė – tai idėja, planas, rašiny ar ki-

toks objektyvia forma išreikštas kūrinys, priklausantis individui arba organizacijai kaip fiziniam arba juridiniam asmeniui – intelektinės nuosavybės teisių savininkui, be kurio leidimo kūrinys negali būti atgaminamas, dauginamas ar parduodamas [23, p. 205].

Plačiaja teisine prasme, arba, kitaip tariant, visuomenės aspektu, intelektinė nuosavybė aiškinama kaip specifinė nuosavybės rūšis, „kurią sudaro visuomeniniai santykiai, kylantys dėl intelektinės veiklos mokslo, gamybos, literatūros ir meno srityje ir reguliuojami autorinės, išradimų, patentinės, mokslinių atradimų teisės, t. p. pramoninių pavyzdžių, prekių ženklų, firmų (įmonių) pavadinimų, komercinių ženklų, padorios konkurencijos apsaugos teisės“ [24, p. 479].

Šį apibrėžimą detalizuoja asmens aspektą pabrėžiantis plačiai paplitęs apibūdinimas, jog intelektinė nuosavybė yra išskirtinė asmens teisė į jo kūrybinės veiklos rezultatą – intelektinį turtą [6, p. 5; 25, p. 5]. Nuosavybės teisė atsiranda teisės normų, kurių turinį sudaro savininko absoliučių ir išimtinių teisių visuma, pagrindu. Tiek tarptautinių ir nacionalinių įstatymų lygmeniu, tiek teisės moksle pripažįstama, kad intelektinės nuosavybės teisė iš esmės siejama su nematerialiu turtu – kūrinio idėjos turiniu ir jo atskleidimo verbaline arba kitokia forma (tai apibūdina paties kūrinio esmę), o ne su materialiu objektu – daiktu, kuriame išreikštas minėtos idėjos turinys [5, p. 6; 7, p. 5; 9, p. 123]. Vis dėlto kad būtų įmanoma taikyti intelektinės nuosavybės terminą, kūrinys turi būti išreikštas objektyvia forma. Tai gali būti, pavyzdžiui, brėžinys, paveikslas, knygos arba straipsnio rankraštis, skulptūra, viešas atlikimas ar kita.

Vadinasi, žvelgdami į objektus iš intelektinės nuosavybės pozicijų, turime suprasti, pavyzdžiui, knygos rankraštį kaip kūrinį ir pabrėžti šiame kūrinyje autoriaus atskleidžiamas idėjas arba mintis: sakinius, jų jungimo būdus ir formas, išraiškingus posakius, paragrafų nuoseklumą, idėjas iliustruojančius pavyzdžius, grafikus ar kita. Būtent šie objektai ir jų visuma yra autoriaus intelektinė nuosavybė, bet ne knygos rankraščio popierinis ar elektroninis variantas kaip daiktas. Kūrinį autorius gali publikuoti perleisdamas leidėjui išimtinę teisę parduoti knygą kaip daiktą, tačiau knyga kaip kūrinys visada lieka autoriaus intelektine nuosavybe ir jo intelektiniu turtu.

Nors intelektinis turtas yra nematerialus, vis dėlto visuomenės procesuose mes su juo elgiamės kaip su materialiu turtu pripažindami, kad jis turi dvasinę ir ekonominę vertę, jį galima parduoti ar pirkti, padovanoti ar paveldėti, teikti panaudai ar pasiskolinti [5, p. 6]. Tačiau svarbiausia yra tai, kad turtas visada turi savo savininką, o šis faktas leidžia kalbėti apie turto savininko nuosavybės teisę. Principinis teisės į nuosavybę juridinio turinio pagrindas – tradicinė turto savininko teisių triada: valdymas, naudojimas ir disponavimas [6, p. 6]. Šią valdymo, naudojimo ir disponavimo turto teisių triadą reglamentuoja Lietuvos Respublikos civilinio kodekso [26] 4.37 straipsnis.

Valdyti turtą reiškia išimtinę teisę turėti jį savo žinioje, daryti jam fizinį arba ūkinį poveikį. Teisė naudoti turtą reiškia turto savininko teisę eksploatuoti jį savo nuožiūra, pritaikyti jo savybes saviems poreikiams tenkinti ir gauti iš to dvasinę arba materialinę naudą. Savininko teisė disponuoti turtu reiškia jo teisę savo nuožiūra nustatyti turto teisinę padėtį ir būklę. Tai yra turto savininko teisė uždrausti ar leisti kitiems asmenims naudotis jo kūriniumi suteikiant, perduodant ar parduodant kitiems asmenims savo teisės į materialiuosius turto objektus. Disponuodamas intelektiniu turtu, pavyzdžiui, knyga kaip kūriniumi, jo savininkas gali savo nuožiūra nustatyti teises sąlygas, apibrėžiančias savo ir kitų galimybes valdyti arba naudoti materialųjį turtą.

1992 m. Lietuvos Respublika buvo priimta į Pasaulinę intelektinės nuosavybės organizaciją (WIPO). Šis žingsnis suponuoja mūsų šalies tarptautinį įsipareigojimą pripažinti Stokholme dar 1967 m. pasirašytos šios organizacijos įkūrimo konvencijos bendrąjį intelektinės nuosavybės apibrėžimą. Jis dar detaliau atskleidžia šios idėjos esmę: „Intelektinė nuosavybė apima teises, susijusias su literatūros, meno ar mokslo kūriniais, artistų kūrybine veikla, garso įrašais, radijo ir televizijos programomis, išradimais visose žmogaus veiklos srityse, moksliniais atradimais, pramonės pavyzdžiais, prekių ir paslaugų ženklais, firmų vardais,

komerciniais žymėjimais, apsauga nuo nesąžiningos konkurencijos, taip pat kitas teises, susijusias su intelektualine veikla gamyboje, moksle, literatūroje ir mene“ [7, p. 4].

Pagal šį apibrėžimą intelektualinė nuosavybė apima dvi teises – autorinės ir pramoninės nuosavybės teisę [5, p. 6; 7, p. 4]. Autorinė teisė yra teisė į literatūros, mokslo ir meno kūrinius, tarp jų ir į kūrinių atlikimą, kompiuterių programas ir duomenų bazes. Pramoninė teisė siejama su išradimais, prekių ir paslaugų ženklais, firmų vardais, pramoniniu dizainu bei apsauga nuo nesąžiningos konkurencijos.

Taigi apibendrinami anksčiau apžvelgtų apibrėžimų analizę galime teigti, jog intelektualinė nuosavybė suprantama kaip: 1) objektyvia forma išreikštas kūrinys arba materializuota idėja, 2) nematerialus turtas, 3) visuomeninius kūrybinius santykius apimanti specifinė nuosavybės rūšis, 3) išskirtinė asmens teisė į jo kūrybinės veiklos rezultatą – intelektinį turta, 4) turto savininko absoliučių ir išimtinių teisių visuma, susijusi su autorinės ir pramoninės nuosavybės teise. Būtų galima ir toliau vardyti nustatant, pavyzdžiui, conceptualius ryšius tarp jų ir pateikiant išsamią klasifikaciją. Tačiau to mums daryti visiškai nebūtina, nes čia svarbu pabrėžti, kad intelektualinės nuosavybės sampratos apžvalga leidžia įsitikinti šios idėjos aktualumu akademinės bendruomenės gyvenime.

Be daugelio kitų nuostatų, aukštojoje mokykloje turi būti pripažįstama, jog dvasinės kūrybos ir protinės veiklos rezultatai – literatūros, mokslo ir meno kūriniai, tarp jų ir dalykų mokymo moduliai arba mokomųjų priemonių paketai, kaip ir kūrinių atlikimo materializuotos formos bei laikmenos, kompiuterių programos ir duomenų bazės, turi savininkus, kurių intelektualinės nuosavybės teisė turi būti saugoma ir ginama. Tai viena iš principinių nuostatų, įpareigojančių aukštąsias mokyklas plėtoti teisinėmis normomis grįstą skaidrią intelektualinės nuosavybės, ypač kūrinių autorizavimo, institucinę politiką, leidžiančią nustatyti kūrinių autorių ir vadovaujantis lygybės principu pasiskirstyti autorių turtines teises. Kokios teisės aktai ir kokios teisinės nuostatos tai reglamentuoja?

Aktai, reglamentuojantys intelektualinės nuosavybės teises Lietuvoje

Intelektinės nuosavybės, kaip ir kitų teisių, apsauga visuomenėje reguliuojama tarptautinės teisės aktais bei susitarimais, bendrosiomis teisės normomis ir specialiais įstatymais [žr., pvz., 8, p. 81; 9, p. 114; 27, p. 11]. Pagrindiniai universalūs tarptautinės teisės aktai žmogaus teisių, kartu ir intelektualinės nuosavybės teisių, klausimu yra šie: 1948 m. gruodžio 10 d. Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos priimta Visuotinė žmogaus teisių deklaracija, 1950 m. lapkričio 4 d. Romoje pasirašyta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, Jungtinių Tautų Generalinės Asamblėjos 1966 m. gruodžio 16 d. priimtas Tarptautinis pilietinių ir politinių teisių paktas. Pastarasis dokumentas apibrėžia valstybių įsipareigojimus žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių srityje, numato jų kontrolės mechanizmą.

Lietuvoje intelektualinės nuosavybės teisių srityje yra ratifikuota nemažai tarptautinių daugiašalių sutarčių. Pagrindinės iš jų – Berno konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos [28], ratifikuota Lietuvos Respublikoje 1994 m. gruodžio 14 d.; Tarptautinė Romos konvencija dėl atlikėjų, fonogramų gamintojų ir transliuojančių organizacijų apsaugos [29], įsigaliojusi Lietuvos Respublikoje 1999 m. rugpjūčio 22 d.; Ženevos konvencija dėl fonogramų gamintojų apsaugos nuo neteisėto fonogramų kopijavimo [30], įsigaliojusi Lietuvos Respublikoje 2000 m. sausio 27 d.

Bendrosios teisės šaltiniai mūsų šalyje yra Lietuvos Respublikos Konstitucija, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas, Baudžiamasis kodeksas, Administracinių teisės pažeidimų kodeksas, Civilinio proceso kodeksas, Baudžiamojo proceso kodeksas, Lietuvos Respublikos nuosavybės pagrindų įstatymas, Lietuvos Respublikos konkurencijos įstatymas [27, p. 11].

1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos piliečių referendume priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija [31] įtvirtina nuosavybės apskritai, taip pat ir intelektualinės nuosavybės, santykių reguliavimo nuostatas:

- „Nuosavybė neliečiama. Nuosavybės teises saugo įstatymai. Nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama“ (23 str.).

- „Dvasinius ir materialinius autoriaus interesus, susijusius su mokslo, technikos, kultūros ir meno kūryba, saugo ir gina įstatymas“ (42 str., trečia dalis).

Jau minėtas Lietuvos Respublikos autorių ir gretutinių teisių įstatymas [16] (toliau – Įstatymas arba Autorių teisių įstatymas) taip pat ir Lietuvos Respublikos patentų įstatymas – tai pagrindiniai dokumentai, priskirtini prie specialiųjų mūsų šalyje galiojančių teisės aktų, tiesiogiai reglamentuojančių intelektualinės nuosavybės santykius, susijusius su mums rūpimomis mokslinių kūrinių autorizavimo problemomis.

Nors plečiantis aukštosios mokyklos ryšiams su gamybos įmonėmis ir stiprėjant mokomųjų kursų komercionalizacijos procesams vis didesnę įtaką turėtų įgauti pramoninės nuosavybės teisė, kalbant apie mokomųjų priemonių autorizavimo aukštojoje mokykloje procesą daugiausia dėmesio turėtų būti skiriama autorinės nuosavybės teisės kategorijai. Kas gi yra autorių teisės, jei į jų sampratą pažvelgsime vadovaudamiesi tarptautinio pripažinimo ir Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymo aspektu?

Autorių teisių samprata: praktinis aspektas

L. Owenas [32, p. 9] pabrėžia, kad Vakarų šalyse tiek rengiant įstatymus, tiek ir užtikrinant jų įgyvendinimą vadovaujamosi dviem pagrindinėmis autorių teisių koncepcijomis – anglosaksiškąja ir kontinentine. Vadovaujantis anglosaksiškąja autorių teisių koncepcija, galiojančia Jungtinėje Karalystėje ir Jungtinėse Amerikos Valstijose, teisiniuose santykiuose pirmenybė teikiama nuosavybės idėjai ir su ja susijusiai ekonominei kūrinio vertei. Dėl to autorių teisės suprantamos kaip ekonominę kūrinio vertę ginančios intelektualinės nuosavybės teisės. Ši koncepcija leidžia kūrinio pirmajam savininkui laisvai disponuoti tiek kūrinium, tiek ir teisėmis į jį, įskaitant ir teisę visas savo autorines ekonomines teises atiduoti kūrinio naudotojui (pvz., leidyklai).

Europos šalyse, tarp jų ir Lietuvoje, galioja vadinamoji *droit d'auteur* autorių teisių koncepcija. Ja vadovaujantis sureikšminamas ne tik ekonominis, bet ir moralinis arba dvasinis autoriaus kaip kūrėjo teisių aspektas. Dėl to išskiriamos autoriaus asmeninės neturtinės ir išimtinės turtinės teisės į kūrinį. Didžiojoje Britanijoje derinant įstatymus su Europos Bendrija nuo 1988 m. taip pat teisiškai jau pripažįstamos ir moralinės – asmeninės neturtinės teisės [32, p. 10]. Jos įtrauktos ir į daugelio Šiaurės Amerikos valstijų įstatymus [33, p. 8].

Pagal mūsų šalyje galiojančią Autorių teisių įstatymą kūrinio autorius ar kitas autorių teisių subjektas taip pat disponuoja dvejopomis autorinėmis teisėmis: asmeninėmis neturtinėmis ir išimtinėmis turtinėmis. Įstatymas gina ne tik autorių neturtines bei turtines teises į literatūros, mokslo ir meno kūrinius (autorių teises), bet ir su jomis susijusias gretutines ir *sui generis* teises. Gretutinės teisės yra atlikėjų, fonogramų gamintojų, transliuojančiųjų organizacijų ir audiovizualinio kūrinio (filmo) pirmojo įrašo gamintojų teisės, o *sui generis* teisės apima duomenų bazių gamintojų teises. Įstatymas taip pat nustato autorių teisių ir gretutinių teisių įgyvendinimą, kolektyvinį administravimą ir gynimą bei *sui generis* teisių įgyvendinimą ir gynimą.

Įstatyme autorių teisės sudaro gretutinių ir *sui generis* teisių pagrindą, kuris reiškia, kad pastarosios plėtojamos nepažeidžiant asmeninių neturtinių ir išimtinių turtinių autorių teisių. Asmeninės neturtinės teisės atspindi neatimamas autoriaus laisves, o išimtinės turtinės teisės – autoriaus veiksmų atlikimo su kūrinium laisves ir jų apribojimus, taip pat ir autoriaus teisėtas galimybes leisti arba uždrausti kitiems naudotis jo kūrinium tam tikrais būdais.

Asmeninės neturtinės autorių teisės visų pirma yra neatsiejamos nuo paties autoriaus. Tai reiškia, kad jos negali būti perduodamos kitiems asmenims arba paveldimos (pagal įstatymą arba testamentą) ir kad jos saugomos neterminuotai; po autoriaus mirties jas saugo autoriaus įpėdiniai arba šalies Vyriausybės įgaliota institucija (žr., 14 str. 2 d.; 34 str. 2

d.; 38 str. 4 d.; 49 str. 2 d.). Tai taip pat reiškia, jog neatsižvelgiant į veiksmus, atliekamus su kūriniumi (pvz., turtinių teisių perdavimą, viešą atlikimą), kūrinio autorius turi:

- autorystės teisę – „teisę reikalauti pripažinti kūrinio autorystę aiškiai nurodant autoriaus vardą ant visų išleidžiamojo kūrinio egzempliorių, taip pat kitu įmanomu būdu viešai atliekant kūrinį“ (14 str. 1 d. 1 p.);
- teisę į autoriaus vardą – „teisę reikalauti, kad bet koku būdu naudojant kūrinį būtų nurodomas arba nebūtų nurodomas autoriaus vardas arba būtų nurodomas autoriaus pseudonimas“ (14 str. 1 d. 2 p.);
- teisę į kūrinio neliečiamybę – „teisę prieštarauti dėl kūrinio ar jo pavadinimo bet kokio iškraipymo ar kitokio pakeitimo, taip pat dėl bet kokio kito kėsینimosi į kūrinį, galinčio pažeisti autoriaus garbę ar reputaciją“ (14 str. 1 d. 3 p.).

Išimtinės turtinės autorių teisės visų pirma susijusios su įstatymo antrojo skyriaus 15 straipsnio 1 dalyje apibrėžtomis autorių teisėmis leisti arba uždrausti kitiems asmenims ar institucijoms atgaminti, išleisti, versti, adaptuoti, aranžuoti, inscenizuoti ar kitaip perdirbti kūrinį; platinti kūrinio originalą ar jo kopijas parduodant, nuomojant, teikiant panaudai ar kitaip perduodant nuosavybėn arba valdyti, taip pat importuojant arba eksportuojant; viešai rodyti kūrinio originalą arba kopijas; viešai atlikti kūrinį, transliuoti, retransliuoti ir kitaip viešai skelbti kūrinį, įskaitant jo padarymą viešai prieinamą kompiuterių tinklais.

Kitos įstatymo nuostatos įtvirtina konkrečias sąlygas, kurioms esant autorius taip pat turi teises gauti autorinį atlyginimą už kiekvieną kūrinio naudojimo būdą (pvz., 15 str. 3, 4 d.; 16 str. 3 d.; 48 str. 1, 2 d.), nuomoti ar teikti panaudai parduotą ar kitaip perduotą nuosavybėn kūrinį ar jo kopijas (pvz., 16 str. 2 d.), gauti savo turtinėms teisėms įgyvendinti būtiną informaciją (pvz., 15 str. 5 d.; 48 str. 3 d.). „Autorių turtinės teisės galioja visą autoriaus gyvenimą ir 70 metų po autoriaus mirties, neatsižvelgiant į kūrinio teisėto padarymo viešai prieinamą datą“ (34 str. 1 d.).

Įstatymo 15 straipsnio 2 dalies nuostata pabrėžia, kad bet koks kūrinio originalo ar jo kopijų panaudojimas be autoriaus, jo teisių perėmėjo ar jo tinkamai įgalioto asmens leidimo yra laikomas neteisėtu, išskyrus įstatymo numatytus atvejus. Vadinasi, kaip ir visos teisės, autorių turtinės teisės taip pat nėra absoliučios. Jas įstatymas ne tik gina, bet ir apriboja. Itin konkrečius apribojimus nustato antrosios dalies ketvirtame skirsnyje apibrėžtos sąlygos. Jos susijusios su autorinio kūrinio teisėto atgaminimo ir naudojimo galimybėmis asmeniniais, mokymo, mokslinių tyrimų, visuomenės informavimo, karikatūros, parodijos ir kitais tikslais, kai nereikia prašyti autoriaus ar kito teisių subjekto leidimo ir mokėti autorinio atlyginimo.

Vienas iš esminių autorių turtinių teisių sampratos elementų yra tas, kad šios teisės, skirtingai nei asmeninės neturtinės teisės, gali būti perduodamos kitiems pagal sutartį, paveldėjimo tvarka arba kita įstatymų nustatyta tvarka (38 str. 1 d.). Šis perdavimas gali būti visiškas arba dalinis, atlygintinas arba neatlygintinas (38 str. 2 d.). Taigi nors autorių teisių savininkas siejamas su nedaloma kūrinio visuma, tačiau turtinių teisių perdavimas nebūtinai turi atitikti „viskas arba nieko“ principą, nes įmanoma parduoti, perduoti ar suteikti kitiems neatlygintinai visas minėtas įstatymo 15 straipsnio 1 dalyje apibrėžtas autorių turtines teises arba tik dalį iš jų. Autorine sutartimi turtinės teisės perduodamos jų perėmėjui, o licencine sutartimi suteikiamos licenciatui (39 str. 1, 2 d.).

Licencinė sutartis gali būti išimtinė ir neišimtinė. Išimtinė licencija suteikiama tik vienam licenciatui, kartu licenciarui prarandant teisę pačiam naudoti licencijos dalyką; neišimtinė licencija gali būti suteikiama keliems licenciatams licenciarui išsaugant teisę naudoti licencijos dalyką (20 str.) „Licencija laikoma išimtinė tik tuo atveju, jei tai tiesiogiai nurodyta sutartyje“ (39 str. 2 d.).

Svarbu pabrėžti, jog įstatymas reglamentuoja ne tik laisvanoriškas, bet ir privalomas autorių turtinių teisių perdavimo sąlygas. Jos atsispindi įstatymo antrojo skyriaus antrame skirsnyje. Šios sąlygos yra itin aktualios, nes būtent pagal jas įmanoma suprasti, kokiais bendraisiais kūriniių autorizavimo teisiniais modeliais būtina vadovautis mūsų šalies aukštojoje mokykloje.

Kūrinių autorizavimo teisiniai modeliai

Racionalioji įžvalga leidžia įsitikinti, kad, sprendžiant kūrinių autorizavimo problemą Lietuvos aukštojo mokslo institucijoje, intelektinės nuosavybės santykiai turi būti plėtojami vadovaujantis penkiais pagrindiniais teisiniais kūrinių autorizavimo modeliais. Kaip minėta, juos mums leidžia apibrėžti Autorių teisių įstatymo antrojo skyriaus antrame skirsnyje nurodytos sąlygos, kas yra autorių teisių subjektai. Kadangi šios sąlygos kartu nustato ir turtinių teisių perėmėjų kategorijas, jas galime traktuoti kaip atskirus intelektinės nuosavybės teisių modelius. Jais yra:

1. Kūrėjo teisių modelis, kai mokslo kūrinių bei mokomųjų priemonių, tarp jų ir modulių bei paketų, neturtinės ir turtinės nuosavybės teisės atitenka jų kūrėjams. Šios kategorijos pagrindas – įstatymo nuostatos, jog autorių teisių subjektai yra kūrinių sukūrę fiziniai asmenys – autorius (6 str.) arba bendraautorai (7 str.).

2. Vadovo teisių modelis. Jis grindžiamas teisine nuostata, jog turtinės autorių teisės į kolektyvinį kūrinių (pvz., enciklopedijas, žodynus, periodinius mokslo kūrinių rinkinius, žurnalus) priklauso fiziniam arba juridiniam asmeniui, kurio iniciatyva ir kuriam vadovaujant kūrinių buvo sukurtas (8 str.).

3. Darbdavio arba institucinis teisių modelis. Jis grindžiamas teisinėmis nuostatomis, jog turtinės autorių teisės į kūrinių, kurių sukūrė darbuotojas, atlikdamas tarnybines pareigas ar darbo funkcijas, išskyrus kompiuterių programas, penkeriems metams pereina darbdaviui, jeigu kitaip nenustatyta sutartyje (9 str. 2 d.); o esant toms pačioms sąlygoms, autorių turtinės teisės į kompiuterių programas visiškai pereina darbdaviui, jeigu kitaip nenustatyta sutartyje (10 str. 2 d.).

4. Gamintojo teisių modelis. Jis grindžiamas bent jau dviem teisinėmis nuostatomis. Pirmoji iš jų yra ta, kad audiovizualinio kūrinio autoriai (režisierius, scenarijaus autorius, kt.), išskyrus muzikos kūrinių specialiai tam sukurtų ar įtrauktų į audiovizualinį kūrinių autorius, sudarydami su audiovizualinio kūrinio gamintoju audiovizualinio kūrinio sukūrimo (pastatymo) sutartį, taip pat anksčiau sukurtų kūrinių autoriai, suteikdami teisę perdirbti savo kūrinius ar įtraukti juos į audiovizualinį kūrinių, kartu perduoda prodiuseriui autorių turtines teises, taip pat teisę subtitruoti ar dubliuoti audiovizualinį kūrinių, jeigu kitaip nenustatyta sutartyje (11 str. 2 d.). Antrasis gamintojo teisių modelio pagrindas – leidybos sutarties raštu nuostata, įpareigojanti, jog „autorius ar kitas autorių teisių subjektas perduoda ar suteikia leidėjui už sutartyje nustatytą autorinį atlyginimą teisę atgaminti spausdinimo ar kitokiu būdu literatūros, meno ar mokslo kūrinių pagaminant pagrįstiems visuomenės poreikiams patenkinti pakankamą egzempliorių kiekį ir teisę juos platinti“ (43 str. 1 d.).

5. Kompleksiškos sutarties modelis, grindžiamas Autorių teisių įstatymo imperatyvu intelektinius santykius plėtoti vadovaujantis susitarimo ir raštiškų sutarčių nuostata.

Akivaizdu, kad išvardyti keturi pirmieji modeliai atspindi kūrinių autorizavimo teisių galimybių alternatyvas. Taip pat aišku, jog įstatymas sudaro sąlygas intelektinius santykius plėtoti remiantis sutartimis, grindžiamomis ne tik minėtais keturiais pirmaisiais modeliais, bet ir konkrečiomis sutarties šalims priimtinomis sąlygomis. Tai dar vienas – penktasis kūrinių autorizavimo modelis. Norėdami suprasti, kurį iš jų ir kada gali būti tikslinga taikyti aukštosios mokyklos kontekste, turime įsigilinti į konkrečias mokslinių, ypač edukacinės paskirties, darbų kūrybos sąlygas, įvertinti, kiek jos skatina interesų dermę, būtiną transcendentuoti pirmoje dalyje aptartos aukštojo mokslo institucinės misijos įgyvendinimo proceso paradoksalumą. Toliau ir pabandykime tai aptarti analizuodami keletą monokūrybinių ir multikūrybinių darbų autorizavimo atvejų.

3. Kūrinių autorizavimo kontekstinės sąlygos

Kurso modulio elektroninio atgaminimo atvejis

Siekiant studentams sudaryti kuo palankesnes mokomosios medžiagos prieinamumo sąlygas, aukštosiose mokyklose dėstytojai skatinami skelbti dalyko programą, seminarų

planus, paskaitų konspektus, užduotis ir kitą kurso modulį sudarančią mokomąją medžiagą institucijos kompiuterių tinkluose. Kurso modulis atgamintas duomenine forma tampa viešai paskelbtu kūriniu. Kas turėtų tapti asmeninių neturtinių ir išimtinių turtinių teisių į tokį elektroninį kūrinį savininku?

Tai yra tipiškas kompiuterių technologijų nulemtas kursų modulių atgaminimo duomenų pavidalu atvejis ir tipiškas tokio kūrinio autorizavimo klausimas. Jei modulį parengė kurso dėstytojas, suprantama, kad pagal Autorių teisių įstatymo 6 straipsnio 1 dalį jis ir turėtų būti pripažintas tokio elektroninio kūrinio autoriumi. Pagal įstatymą dėstytojas išsaugo asmenines neturtines teises į autorystę, autoriaus vardą ir kūrinio neliečiamybę (14 str.), nes autorių neturtinės teisės kitiems asmenims neperduodamos (38 str. 4 d.). Tačiau kadangi dėstytojas sukūrė kūrinį aukštojoje mokykloje atlikdamas tarnybines pareigas, turtinės teisės į elektroninį kurso modulį gali penkeriems metams pereiti darbdaviui (aukštojo mokslo institucijai), jeigu kitaip nenumatyta sutartyje (9 str. 2 d.). Ši galimybė būtų palanki aukštajai mokykla plėsti žinių prieinamumą. Tačiau ar ji būtų palanki skatinti žinių kūrybą? Ar ji derintųsi su modulio kūrėjo interesais?

Kol mokomoji medžiaga yra nepublikuota ar nepaskelbta kompiuterių tinkluose, ji yra dėstytojo nuosavybė, o dėstytojas išsaugo visišką jos kontrolę ir akademinio savarankiškumo laisvę ją tobulinti, atgaminti, skelbti ar kitaip naudotis ja siekdamas įvairių tikslų. Deja, vos tik dėstytojas paskelbia savo mokomąją medžiagą duomenine forma, jo akademinė laisvė sumažėja, nes pagal Autorių teisių įstatymo 9 straipsnio 2 dalį dėstytojas turėtų penkeriems metams perduoti autorių turtines teises į šį kūrinį institucijai. Tai reikštų, kad dėstytojas, praradęs išimtines turtines teises į kūrinį, norėdamas panaudoti viešai paskelbtą kūrinį kitame kontekste – pavyzdžiui, dirbdamas kitoje aukštojoje mokykloje ar norėdamas išversti darbą ir publikuoti jį užsienio kalba, – privalėtų gauti iš institucijos, tapusios autorių turtinių teisių perėmėja, leidimą. Jei dėstytojas atliktų minėtus veiksmus neturėdamas leidimo, elgtųsi neteisėtai.

Kita vertus, darbdavio modelio taikymas ne tik minėtu atveju, bet ir kitais atvejais neišvengiamai kelia nemažai probleminių klausimų. Pavyzdžiui, ar aukštojo mokslo institucijos perimtos turtinės teisės į dėstytojo sukurtą modulį būtų moraliai pateisinamos? Ar šiuo atveju teisinė darbdavio modelio nuostatos taikymo galimybė yra geriausias monokūrybinio darbo autorizavimo sprendimas, turint mintyje, kad kūrėjo modelio taikymas taip pat būtų teisėtas? Ar dėstytojas sukūrė kurso modulį tikrai atlikdamas tarnybines pareigas, o ne laisvu nuo akademinio darbo institucijoje metu? Ar perimant autorių turtines teises nederėtų susimąstyti, koks yra institucijos indėlis į kūrybos procesą ar bent jau atlygis dėstytojui už sukurtą produktą?

Juk tai, kad dėstytojas yra aukštosios mokyklos darbuotojas, vargu ar gali būti suprantama, jog pedagoginio darbo pareiga yra būtent dėstytojo sukurtos mokomosios medžiagos viešas paskelbimas ir būtent elektroniniu, o ne koku nors kitu būdu. Jei tai būtų laikoma savaime suprantamu dalyku, iškiltų grėsmė dėstytojo pasirinkimo laisvei. Tradiciškai pripažįstama, kad aukštosios mokyklos dėstytojas, organizuodamas dalyko studijų procesą, privalo jį palengvinti studentams taikydamas specialiai sumodeliuotą mokymuisi būtiną medžiagą. Tačiau ši pareiga vargu ar turėtų reikšti savaime suprantamą jos viešo paskelbimo reikalavimą, kad ji būtų prieinama ir tiems žmonėms, su kuriais dėstytojo nesieja jokie instituciniai įsipareigojimai.

Dėl to moralės aspektu vien tarnybinių pareigų atlikimo faktas nėra pakankamai svarus argumentas, jog dėstytojas privalo elektronine forma skelbti kūrinį, o juo labiau, kad turtinės teisės į jį privalo savaime atitekti institucijai. Nepaisant to, kad kurso mokomoji medžiaga galėjo būti parengta pagal standartizuotus institucinius reikalavimus, vis viena dėstytojo monoautorinis kūrybinis indėlis yra akivaizdus. O jei už tokį indėlį dėstytojui neskiriama jokia piniginė ar kitokia kompensacija, jei tokio kūrinio apsaugai netaikomos jokios techninės priemonės, ribojančios jo prieinamumą, tai šios prielaidos, kaip ir dėstytojo galimybės prarasti savarankiškumo laisvę į kūrinio kontrolę, akivaizdžiai rodo, kad dėstytojas gali būti visiškai

nesuinteresuotas kompiuterių tinkluose skelbti kurso modulį, kuriuo galėtų laisvai naudotis ne tik jo studentai, bet ir kiti asmenys, į medžiagos kūrybinį procesą neįdėję jokio intelektualio indėlio.

Tačiau kūrinių skelbimu turėtų būti suinteresuoti aukštojo mokslo institucijos vadovai, siekiantys išplėsti mokomosios medžiagos prieinamumą ir sudaryti studijoms bei moksliniams tyrimams kuo palankesnes sąlygas. Vadinasi, jei institucijos vadovams aktualu, kad tokia medžiaga būtų prieinama ir kitiems akademinės bendruomenės nariams, tuomet, suprantama, turėtų būti sudarytos sąlygos, įrodančios, kad aukštojoje mokykloje gerbiama kūrėjo teisė ne tik į autorystę, bet ir į autorinį atlyginimą. Jei toks atlyginimas nebus skiriamas arba jei tokio atlyginimo tiesioginis ryšys su sukurtu ir paskelbtu moduliū nebus akivaizdus ir jei institucijoje net taikant kūrėjo nuosavybės modelį bus manipuliuojama dėstytojo pareiga rengti ir elektronine forma viešai skelbti kursų modulius, suprantama, triumfuos beteisiskumas, slopinantis kūrybinę iniciatyvą ir ribojantis aukštos kokybės žinių prieinamumą.

Taigi vien jau šie samprotavimai mums leidžia įsitikinti, kad intelektualinės nuosavybės santykiuose nekonstruktyvu vadovautis kokia nors viena, atsieta nuo kitų teisinių, moralinių ir ekonominių kontekstinių pagrindų, įstatymo reglamentuota nuostata. Priimtinas nuostatų kompleksas turi būti atrastas konkrečiau atvejo refleksijos metu. Tai remia Lietuvos Respublikos autorių ir gretutinių teisių įstatymas, atveriantis galimybes plėtoti kūrinių autorizavimo procesą pagal skaidriai apibrėžtą ir instituciškai įteisintą sutartį – penktąjį kūrinių autorizavimo modelį. Analizuojamuoju atveju būtent sutartis leistų paskirstyti autorių turtines teises taip, kad jos atitiktų dėstytojui ir darbdaviui reikšmingus interesus. Tai gali būti įstatymo reglamentuotos ne tik leidybos, bet ir kūrinių užsakymo autorinės sutartys (žr., 41, 43 str.). Jas svarbu pasirašyti iš anksto tam, kad būtų įmanoma išvengti nesusipratimų tuomet, kai kūrinys jau bus paskelbtas.

Mokomosios medžiagos paketo kūrybos atvejis

Tarkime, jog, pavyzdžiui, teisės teorijos kurso dėstytojas planuoja parengti mokomosios medžiagos paketą, apimančią įvairias mokymuisi skirtų priemonių laikmenas: 1) spausdintinį studijų vadovą, atskleidžiantį kurso programą, pratimus, užduotis ir patarimus, kaip jas atlikti, 2) į garso kasetę įrašytus jo parengtų paskaitų tekstus, 3) į kompiuterių diską įrašytus fotografijomis iliustruotus seminarų tekstus, 4) vaizdajuostę, sudarančią sąlygas stebėti tiriamųjų veiksmų atlikimo eigą. Teisės teorijos dėstytojas yra vienintelis tokio projekto plano rengėjas ir jo įgyvendinimo organizatorius. Tačiau vienam įgyvendinti tokį projektą būtų sunku. Čia jam padeda aukštosios mokyklos Informacinių technologijų centro, Telecentro ir Leidybos centro darbuotojai, kurie visiems dėstytojams teikia įvairią institucinę paramą.

Šis atvejis iliustruoja gerokai sudėtingesnio pobūdžio kūrybinius santykius. Nors teisės teorijos dėstytojas yra mokomosios medžiagos paketo projekto rengėjas ir jo įgyvendinimo organizatorius, ryškėja ir galimas institucijos indėlis, leidžiantis kalbėti apie kolektyvinį indėlį. Mokymo technologijų centrai, telecentrai, nuotolinių studijų centrai ar kiti aukštojoje mokykloje veikiantys centralizuoti akademiniai padaliniai steigiami tam, kad padėtų dėstytojams kokybiškai įgyvendinti akademinės priedermes. Dėl to, jei materialinė, administracinė, juridinė–konsultacinė arba metodinė institucinė parama teikiama, atrodytų, kad formuojasi institucijos moraliai pagrįsta galimybė pretenduoti į taip parengto kūrinių autorių turtines teises. Nepaisant to, čia svarbu atkreipti dėmesį ne tik į teikiamų institucinių paslaugų faktą, bet ir į tokių paslaugų reikšmingumą bei ryšį su teisinėmis nuostatomis.

Analizuojamuoju atveju, jei teisės teorijos dėstytojas naudojami tokių centrų paslaugomis, kuriomis turi galimybę naudotis visi institucijos darbuotojai, vadinasi, minėtam dėstytojui aukštoji mokykla neteikia jokių papildomų išteklių, t. y. tokių, kuriais neturėtų galimybių naudotis kiti aukštosios mokyklos darbuotojai. Mat visiems institucijoje teikiamos vienodos paslaugos reiškia, kad centralizuotų padalinių darbuotojai, kaip ir dėstytojas, atlieka jiems pavestas lygiavertes tarnybines pareigas. Nors be tokių centralizuotų paslaugų kūrinių laik-

menas būtų sunkiau parengti, tačiau jei tai nėra išimtinės paslaugos, jų reikšmingumas yra mažesnis už institucijos darbuotojų pareiginių funkcijų, neatitinkančių išimtinių, vadinasi, papildomų paslaugų, reikšmingumą.

Antra vertus, jei institucijos teikiamos paslaugos yra tik konsultacinės, materialinės ir techninės, o ne kūrybinės, vadinasi, tokia parama neleidžia mokomosios medžiagos kūrybos procesui suteikti kolektyvinio darbo statuso, o Autorių teisių įstatymas centralizuotų padalinių darbuotojams nesuteikia pagrindo pretenduoti į tokio kūrinio bendraautorystę. Mat „bendraautoriumi nelaikomas asmuo, suteikęs materialinę, techninę ar organizacinę pagalbą kuriant kūrinį“ (7 str. 4 d.). Tai leidžia daryti išvadą, kad teisės teorijos dėstytojas yra ne tik projekto iniciatorius bei vadovas, bet ir vienintelis tokio paketo mokomosios medžiagos turinio kūrėjas. Dėl to, jei atsiribotume nuo fakto, kad mokomosios medžiagos paketas rengiamas institucijos darbuotojams atliekant tarnybines pareigas, pagal Autorių teisių įstatymą teisės teorijos dėstytojas taptų vieninteliu teisėtu pretendentu į mokomosios medžiagos paketo autorių asmenines neturtines ir išimtinės turtines teises.

To paties negalėtume tvirtinti, jei institucija suteiktų projektui įgyvendinti kokių nors lėšų, kurios aukštojoje mokykloje nėra prieinamos visiems iniciatyviems dėstytojams. Tokiu atveju institucija taip pat moraliai galėtų pretenduoti į teisę skelbti kūrinį, pavyzdžiui, intranete ir sudaryti sąlygas kitiems universiteto darbuotojams juo naudotis. Ji taip pat galėtų pretenduoti į teisę naudoti kūrinį komerciniais tikslais ir dalytis su kūrinio autoriumi gautu pelnu.

Kitas atvejis, jei tas pats teisės teorijos dėstytojas, rengdamas tokį mokomųjų priemonių paketą, planuotų naudotis kitų autorių kūriniais, pavyzdžiui, vienu autorių parengta garso kasete, kitų – straipsniais, dar kitų – vaizdo kasete, o visa tai adaptuotų parengdamas studentams išsamų studijų vadovą. Tuomet jam būtų būtina ne tik gauti kitų kūrinių autorių leidimus, bet dar ir su jais aptarti paketo teisėto naudojimo galimybes ir taisykles, nes pagal įstatymą „[autorių teisės išvestiniams kūriniams ir rinkiniams taikomos nepažeidžiant autorių teisių į kūrinį ar kūrinius, kurių pagrindu buvo sukurtas išvestinis kūrinys arba sudarytas rinkinys (...)]“ (4 str. 4 d.). Be to, jei tokiu atveju institucijoje nebūtų teikiamos leidimams įsigyti būtinos centralizuotos tarpininkavimo paslaugos, bet išimties tvarka jos teisės teorijos dėstytojui vis dėlto būtų suteiktos, tai leistų kalbėti apie institucijos išimtinį indėlį, kartu ir jos moraliai pateisinamas pretenzijas perimti dalį autorių turtinių teisių į taip parengtą kūrinį.

Vadinasi, ir šiuo mokomosios medžiagos paketo kūrybos atveju institucijos teisinė galimybė perimti iš kūrėjo visas turtines autorių teises vien dėl to, kad mokomosios medžiagos kūrėjas yra asmuo, atliekantis tarnybines pareigas, gali būti diskutuotina. Dėl to autorizuojant taip rengiamą kūrinį patikimiausia būtų taikyti penktąjį – dėstytojo ir institucijos interesus atitinkantį kompleksinės sutarties teisinį modelį.

Straipsnio mokslinių darbų žurnale skelbimo atvejis

Tarkime, jog dėstytojas parengė tiriamojo darbo projektą ir laimėjęs konkursą gavo išorinį finansavimą tyrimui atlikti. Atlikus tyrimą buvo parengtas straipsnis ir pateiktas spausdinti universiteto mokslo darbų žurnale.

Tai atvejis, kai straipsnio kūrėjas yra universiteto, leidžiančio mokslo darbų žurnalą, dėstytojas. Taigi dėstytojas yra asmuo, atliekantis universitete tarnybines pareigas. Universiteto indėlis į straipsnio kūrybinį procesą čia yra susijęs su straipsnio publikavimui būtinomis materialinėmis ir finansinėmis investicijomis, taip pat ir su dėstytojo, atliekančio tarnybines pareigas, intelektinėmis pastangomis. Žurnalo redakcijos indėlis – vadybinės paslaugos.

Autorių teisių įstatymas žurnalo vadybą, taip pat kūrybines universiteto darbuotojų pastangas leidžia traktuoti kaip reikšmingas institucines investicijas, atveriančias galimybes tiek universitetui kaip juridiniam asmeniui, tiek ir žurnalo redaktoriui kaip fiziniam asmeniui įgyti autorių turtines teises į žurnalą kaip kolektyvinį kūrinį (8 str. 1 d.). Įstatymas taip pat numato, kad „Kūrinių, įtrauktų į kolektyvinius kūrinius, autoriai išsaugo išimtinės teises naudoti savo kūrinius atskirai nuo kolektyvinio kūrinio, jeigu kitaip nenustatyta sutartyje“ (8 str.,

2 d.). Vadinasi, šiuo atveju įstatymas atveria galimybes aukštojoje mokykloje pasidalyti autorių turtinėmis teisėmis taikant vadovo, darbdavio ir kūrėjo teisių nuosavybės modelius.

Deja, taip pasidalijus autorių turtines teises lieka neatsižvelgta į išorinio universiteto rėmėjo indėlį, be kurio finansinės paramos vargu ar būtų buvęs atliktas tyrimas ir remiantis jo duomenimis parengtas mokslinis straipsnis. Autorių turtinių teisių pasiskirstymas, neatsižvelgus į potencialius rėmėjų interesus, tikrai nėra konstruktyvus nė kūrybinės iniciatyvos skatinimo, nė žinių prieinamumo plėtros principų aspektu. Vadinasi, siekiant išvengti potencialių interesų nuvertinimo, geriausia išeitis – pasidalyti autorių turtines teises išplečiant jų perėmėjų būrį.

Pagal įstatymą rašytinė sutarties forma neprivaloma straipsnius skelbiant periodiniuose leidiniuose (42 str. 1 d.), tad norint fiksuoti platesnį teisių pasidalijimo faktą, tereikia mokslinių darbų žurnale publikuoto straipsnio pabaigoje išspausdinti tiek autorių teisių apsaugos ženklų, kiek institucijoje bus pripažinta kūrinių turtinių teisių subjektų. Autorių teisių apsaugos ženklą sudaro trys elementai: apskritime arba laužtiniuose skliaustuose įrašyta raidė C, autorių teisių subjekto vardas (pavadinimas) ir kūrinių pirmojo leidimo metai (12 str.).

Audiovizualinio kūrinių kūrybos atvejais

Teisės fakulteto dekanas kvietimu, pavyzdžiui, pasaulyje žinomas tarptautinės teisės srities specialistas – dėstytojas iš užsienio šalies universitete skaito paskaitą Nuotolinių studijų centre įsteigtoje konferencijų salėje. Paskaita transliuojama tiesiogiai. Ją planuojama įrašyti į vaizdo kasetę, kuri vėliau galės būti naudojama dirbant su didelėmis grupėmis studentų. Kas turėtų įgyti autorių turtines teises į taip sukurtą audiovizualinį kūrinį?

Šiuo atveju, kaip suprantame, projekto iniciatorius ir vadovas yra Teisės fakulteto dekanas. Užsienio šalies dėstytojo indėlis – parengti paskaitą ir ją vaizdžiai pateikti. Nuotolinių studijų centro darbuotojų indėlis – TV tinklais perteikti garsą ir vaizdą bei visa tai įrašyti į vaizdajuostę. Jei tokia parama nebūtų suteikta užsienio šalies dėstytojui, nebūtų pagaminta ir vaizdajuostė. Ji yra kolektyvinio darbo produktas, o šiame audiovizualinio kūrinių gamybos procese dalyvauja ne vien universiteto darbuotojai, bet ir universiteto svečias. Kaip įprasta rengiant kolektyvinius darbus, nors jie ir turi savo vadovus, tačiau sprendimai dažniausiai būna priimami partneriškai. Taigi iš tikrųjų ne vienas žmogus vadovauja darbui, o veikiau darbo kontrolė yra pasidalijama: dekanas atsakingas už darbų organizavimą, dėstytojas – už paskaitos turinį ir jos skelbimą, centras – už vaizdus ir kūrinių materialiąją išraišką.

Pagal Autorių teisių įstatymą autorių turtinės teisės į audiovizualinį kūrinį, išskyrus jo muzikinį foną, gali pereiti kūrinių projektą įgyvendinančiam vadovui – kūrinių gamintojui, jeigu kitaip nenustatyta sutartyje (11 str. 2 d.). Analizuojamuoju atveju kūrinių gamintojas yra tarnybinės pareigos atliekantis universiteto Nuotolinių studijų centro darbuotojas. Vadinasi, remiantis įstatymo 9 straipsnio 2 dalies nuostata išryškėja tikimybė, jog aukštojoje mokykloje gali būti pasirašyta sutartis, įteisinanti institucijos kaip audiovizualinio kūrinių autorių turtinių teisių perėmėjos statusą.

Institucija, perėmusi autorių turtines teises, turės galimybę savo nuožiūra ja naudotis siekdama mokymo arba komercinių tikslų. Deja, tokia sutartis universiteto svečiui – tarptautinės teisės dėstytojui gali tapti kliūtimi įvairiais kitais būdais ir kitame kontekste skleisti audiovizualiniame kūrinyje užfiksuotą paskaitos turinį, nes šis turinys tampa neatsiejama audiovizualinio kūrinių scenarijaus dalimi, į kurią dėstytojas turėtų perduoti institucijai autorių turtines teises. Suprantama, tai dėstytojui nėra naudinga. Strateginių tikslų prasme tai taip pat nėra naudinga ir institucijai, nes tokia sutartimi akivaizdžiai ribojama žinių prieinamumo erdvė. Maža to: institucijai gali net būti neįmanoma pasirašyti tokio pobūdžio sutartį, nes ne visiems dėstytojams gali būti priimtinas toks pasiskirstymo autorių turtinėmis teisėmis variantas. Tad institucija rizikuoja prarasti galimybę išgirsti žymaus pasaulyje dėstytojo paskaitą.

Kita vertus, šiuo atveju yra aktualus ne tik pasiskirstymo autorių turčinėmis teisėmis objektas, bet ir žmogaus teisės į privatumą klausimas. Tad institucijai iškyta uždavinys gauti dėstytojo sutikimą naudoti audiovizualinį kūrinį, perteikiantį asmens atvaizdą ir balsą [žr., pvz., 34]. Šis uždavinys tampa dar aktualesnis, jei audiovizualinį kūrinį planuojama naudoti ne tik mokymo, bet ir komerciniais tikslais. Mat toks naudojimas gali būti suprantamas kaip grėsmė populiarus pasaulyje dėstytojo pragyvenimo šaltiniui, dėl to įstatymai gali ginti asmens atvaizdą, išskirtinį kalbėjimo stilių ir kitas jo charakteristikas kaip komercines vertybes [10, p. 8].

Vadinasi, ir šiuo atveju sprendžiant audiovizualinio kūrinio autorizavimo problemą, aukštojoje mokykloje svarbu pasirašyti tokią pasiskirstymo autorių turčinėmis teisėmis sutartį, kuri atitiktų visų kūryboje ir gamyboje dalyvaujančiųjų asmenų poreikius, nes tik tuomet galės būti išvengta tolesnių moralinių ar net teisinių nesusipratimų. Dėstytojui tokia sutartis neturėtų trukdyti naudotis mokomuoju paskaitos turiniu kitame kontekste ar atgaminant mokomąjį turinį kitu pavidalu. Universitetui, Teisės fakultetui ir Nuotolinių studijų centrui taip pat turėtų būti atvertos teisinės galimybės naudotis audiovizualiniu kūriniumi organizuojant paskaitas ir vykdant kitus panašios paskirties projektus.

Multimedijos modulio kūrybos atvejis

Tarkime, kad du Socialinių mokslų fakulteto dėstytojai planuoja įdiegti studijose elektroninį, pavyzdžiui, politologijos dalyko, multimedijos modulį. Jie turi parengę išsamius tekstus, apimančius dalyko turinį, jį iliustruojančią vaizdinę, filmuotą ir garsinę dokumentinę medžiagą, užduotis ir testus. Siekiant visa tai metodiškai atskleisti elektronine forma dėstytojams reikės intelektinės ir techninės paramos. Ją sutinka suteikti universiteto Nuotolinių studijų centro informacinių technologijų (IT) specialistas. Be to, dėstytojų bičiulis – profesionalus grafikas-animatorius (jis nėra universiteto darbuotojas) sutinka parengti menišką dalyko turinį atskleidžiančių tekstų iliustracijas, o universitetas sutinka už tai sumokėti kūrėjui autorinį atlyginimą. Kam tokiu atveju turėtų priklausyti autorių teisės į naujai sukurtą elektroninį kurso modulį?

Tai taip pat kolektyvinį – multikūrybinį darbą iliustruojantis atvejis ir su juo susijęs kūrinio autorizavimo klausimas. Ieškant į jį atsakymo pirmiausia svarbu aptarti, kas aukštojoje mokykloje gali būti suinteresuotas tapti šio kūrinio autoriumi arba bendraautoriumi, taip pat ir visų ar tik dalies autorių turčinėmis teisėmis savininku. Turint mintyje modulio kūrybinio proceso dalyvius ir Autorių teisių įstatymo atveriamas galimybes, akivaizdu, kad tuo suinteresuoti gali būti:

- politologijos dėstytojai, nes jie yra modulio turinio kūrėjai, jo projekto iniciatoriai, rengėjai ir vadovai. Šis dėstytojų interesas gali būti pagrįstas dviem Autorių teisių įstatymo nuostatomis: 1) autorius yra kūrinį sukūręs asmuo (6 str. 1. d.), 2) turčinėmis autorių teisėmis į kolektyvinį kūrinį priklauso asmeniui, kurio iniciatyva ir kuriam vadovaujant kūrinys buvo sukurtas (8 str. 1 d.);
- IT specialistas, nes jis suteiks kūriniumi materialią duomenų išraišką, sudarys sąlygas naudotis interaktyvia mokymosi aplinka, atvers galimybes susisiekti su kitais panašios paskirties mokymosi procesui reikšmingais duomenų šaltiniais. Vadinasi, jis yra naujos duomenų bazės gamintojas, kuris pagal įstatymą gali pretenduoti į teisę leisti ar uždrausti atlikti šiuos veiksmus: „1) bet koku būdu ar forma visam laikui ar laikinai perkelti visą duomenų bazės turinį ar esminę jo dalį į kitą laikmeną; 2) bet koku būdu padaryti viešai prieinamą visą duomenų bazės turinį ar esminę jo dalį platinant duomenų bazės kopijas, jas nuomojant, perduodant visą duomenų bazės turinį ar esminę jo dalį kompiuterių tinklais (internete) ar kitais perdavimo būdais“ (61 str. 1 d);
- Grafikas, nes jis parengs mokomosios medžiagos tekstus pagyvinančias animacines iliustracijas. Vadinasi, pagal įstatymą jis, kaip animacijų kūrėjas, turėtų į jas įgyti asmenines neturtines ir išimtinės turtines autorių teises (6 str. 1. d.).

- Universitetas, Nuotolinių studijų centras ir Socialinių mokslų fakultetas (jei institucijoje pripažįstama akademinė padalinių autonomija), nes būtent jų darbuotojai – universiteto dėstytojai ir IT specialistas atlieka tarnybines pareigas, o universiteto svečias – grafikas atlieka konkrečias darbo funkcijas. Vadinasi, pagal įstatymą tiek universitetas, tiek ir jo padaliniai galėtų penkeriems metams perimti autorių turtines teises į kūrinį, kurį sukūrė darbuotojai, atlikdami tarnybines pareigas arba darbo funkcijas, jeigu kitaip nebūtų nustatyta sutartyje (9 str. 2 d.).

Kaip analizuojamuoju atveju turėtų būti pasiskirstoma autorių asmeninėmis neturtinėmis teisėmis? Pradedant svarstyti šį klausimą pirmiausia svarbu pripažinti teisinę nuostatą, kad originalaus kūrinio autorius yra jį sukūręs fizinis asmuo (6 str. 1 d.) ir kad sukūrus kūrinį atsiranda autorių teisės (13 str.). Multimedijos modulio kūrėjai yra politologijos dėstytojai, IT specialistas ir grafikas. Įstatymo 7 straipsnio 1 dalies nuostata leidžia šiems kūrėjams tapti multimedijos modulio bendraautoriais, jei visi asmenys įnešė originalų kūrybinį indėlį į kūrinį (6 str. 1 d.) ir jei kūrėjų valia tapti bendraautoriais atsispindi sutartyje (7 str. 2 d.). Taigi bendraautorystė galima jos dalyviams susitarus ir pasirašius autorinę sutartį. Tuomet pagal įstatymą kiekvienas bendraautoris įgyja asmenines neturtines teises (žr., 14 str.) ir išimtinės turtines teises savo nuožiūra naudoti savarankišką reikšmę turinčią savo sukurtą bendro kūrinio dalį, jeigu jie kitaip nenustato bendra autorių sutartyje (7 str. 3 d.).

Nepaisydami to, tarkime, jog politologijos dėstytojai nėra suinteresuoti bendraautoryste tiek dėl to, kad jie yra kūrinio iniciatoriai ir projekto vadovai, tiek ir dėl to, kad jų kūrybinis indėlis yra gerokai didesnis už kitų autorių indėlį. Šiuo atveju iškiltų klausimas dėl kitų multimedijos modulio kūrybinio proceso dalyvių teisinio statuso. Suprantama, kad svarstant šį klausimą neturi būti pamiršta, jog kūryboje svarbiausia yra idėja, o ją realizuojančių kūrėjų kolektyvą tikrai gali būti nesunku suburti, ypač kai turimi idėjai įgyvendinti būtini ištekliai. Vis dėlto politologijos dėstytojų nesutikimas dėl bendraautorystės būtų teisiškai pagrįstas tik tuomet, jei išryškėtų akivaizdus faktas, kad IT specialisto ir grafiko indėlis – tik suteikta materialinė, techninė arba organizacinė parama, nes įstatymas nustato, kad tokią paramą suteikę asmenys nelaikomi bendraautoriais (7 str. 4 d.).

Pasiskirstymo autorių turtinėmis teisėmis aspektas yra antrasis pagrindinis multimedijos modulio, kaip ir kitų kūrinių, autorizavimo aukštojoje mokykloje uždavinys. Be abejo, institucija gali vadovautis Autorių teisių įstatymo nuostata, kad turtinės autorių teisės į kūrinį, kurį sukūrė darbuotojas, atlikdamas tarnybines pareigas arba darbo funkcijas, penkeriems metams pereina darbdaviui (9 str. 2 d.). Vis dėlto, kaip minėta, autorizuojant kūrinius turėtų būti svarbūs ne tik teisiniai, bet ir kontekstiniai veiksniai, ypač faktai, susiję su „tarnybinių pareigų“ ir „darbo funkcijų“ atlikimu. Kaip rodo straipsnyje analizuojami atvejai, tokiems faktams išsiaiškinti svarbu iš anksto surasti atsakymus bent jau į šiuos pagrindinius klausimus:

- Kas iš tikrųjų yra kūrinio idėjos iniciatoriai ir jo turinio kūrėjai?
- Ar kūrinio idėjos iniciatoriai ir jo turinio kūrėjai, kaip universiteto darbuotojai (analizuojamuoju atveju – politologijos dėstytojai ir IT specialistas), iš tikrųjų atliks funkcines pareigas, o ne kokį nors papildomą darbą?
- Ar kūrėjas, kuris nėra institucijos darbuotojas (analizuojamuoju atveju – grafikas) gali būti laikomas asmeniu, atliekančiu „darbo funkcijas“?
- Kas priims sprendimus dėl kūrinio projekto turinio, formos ir atlikimo terminų?
- Kada ir kur darbas bus atliekamas – kūrėjų darbo metu ar ne darbo laiku, namuose ar institucijoje?
- Ar kūrėjai naudosis institucijos įranga ir kitais materialiniais ištekliais?
- Ar šie ištekliai bus prieinami tik kūrėjams, ar ir visiems institucijos darbuotojams?
- Ar už darbo atlikimą kūrėjams bus ir kaip bus sumokėtas atlyginimas?
- Kokie bus darbdavio ir kūrėjo santykiai – ilgalaikiai ar trumpalaikiai?

Žodžiu, siekiant išsiaiškinti tiesioginį ryšį tarp multimedijos modulio idėjos iniciatorių ir kūrėjų numatomo atlikti darbo ir jų „tarnybinių pareigų“ arba „darbo funkcijų“, būtina apsvaistinti darbdavio ir darbuotojo santykių pobūdį, susijusį su kūrybinės iniciatyvos, origina-

laus indėlio, vadovavimo, paramos ir atlyginimo už darbą aspektais, atsižvelgiant į darbo atlikimo vietas ir laiko faktus. Tai nustačius bus įmanoma pasirašyti kūrybines Autorių teisių įstatymo reglamentuojamas autorines kūrinio užsakymo sutartis (žr., 41 str.), skaidriai nušviečiančias kūrybinio proceso dalyvių institucinį ir teisinį statusą.

Pavyzdžiui, svarstant trumpalaikių santykių aspektą, kai darbuotojas (analizuojamuoju atveju – grafikas) universiteto yra pasamdytas atlikti tik tam tikrą darbą, galime samprotauti, jog jo santykius su universitetu apibrėžianti kūrinio užsakymo sutartis gali rodyti institucijos, kaip autorių turtinių teisių perėmėjos, statusą. Tuomet bus galima laikyti, kad kūrinys buvo sukurtas „atliekant darbo funkcijas“. Tačiau klausimas, ar tokia sutartis nepažeidžia kūrėjo interesų, lieka diskutuotinas. Jis itin diskutuotinas tuomet, jei darbuotojas nesinaudojo jokiais institucijos ištekliais, turėjo visišką laisvę apsispręsti, ką, kada ir kaip dirbti, gavo atlyginimą tik už konkretaus darbo rezultata, neturėjo jokio pelno, jo ryšiai su darbdaviu buvo ne ilgesni kaip, pavyzdžiui, vienas mėnuo. Šiuo atveju būtų logiška pripažinti, jog iš tikrųjų minėtos sąlygos negali būti traktuojamos kaip įtikinami faktai, rodantys, kad darbas buvo sukurtas atliekant institucines „darbo funkcijas“. Dėl to moralės aspektu institucijos valia pasidalyti autorių turtinėmis teisėmis su kūrėju būtų teisingesnė už jos ketinimus perimti visas grafikui priklausančias autorių turtines teises.

Svarstant ilgalaikių santykių aspektą, kadangi IT specialistas yra institucijos darbuotojas, iš pirmo žvilgsnio jo indėlis į multimedijos modulio kūrybą gali būti laikomas veikla, susijusia su „tarnybinių pareigų atlikimu“. Dėl to universitetas, o ne IT specialistas turėtų būti pripažintas autorių turtinių teisių savininku. Vis dėlto analizuojant situaciją gali paaiškėti, jog kompiuterių specialistas atliks į jo funkcines pareigybes neįeinantį, vadinasi, papildomą darbą laisvalaikiu ir nesinaudodamas institucijos materialiniais ištekliais, tačiau už tai jis taip pat negaus jokio papildomo atlyginimo. Vadinasi, iš tikrųjų darbas bus atliktas taip, kad nebus galima tvirtinti, jog jis atitinka „tarnybinių pareigų“ faktines atlikimo sąlygas. Taigi abejotina taps ir institucijos pretenzija į visas kūrinio autorių turtines teises.

Analogiški samprotavimai tinka svarstant ir politologijos dėstytojų turtinių teisių perdavimo institucijai klausimą. Čia itin svarbu atkreipti dėmesį, jog būtent šių dėstytojų iniciatyva, dėl jų iškeltos idėjos, kūrybinių ir vadybinių pastangų yra kuriamas originalus kūrinys. Taigi dėstytojai yra ne tik idėjos iniciatoriai ir multimedijos modulio turinio kūrėjai, bet ir kūrybinio proceso organizatoriai. Nors šis kūrybinis procesas vyksta tarp universiteto sienų, tačiau tai per silpnas argumentas, kad aukštojo mokslo institucija, remdamasi teisine nuostata, perimtų visas savarankiškai materializuotos autorių idėjos turtines teises. Ši pretenzija taptų tuo suprantamesnė ir įtikinamesnė, kuo būtų reikšmingesnės institucijos vadybinės, materialinės ir finansinės paslaugos, suteiktos dėstytojams realizuojant jų idėją.

Taigi multimedia modulio kūrybos, kaip ir kitų atvejų, analizė rodo, kaip yra svarbu aukštojoje mokykloje intelektinius nuosavybės santykius plėtoti pagal skaidriai apibrėžtas institucines kūrybinių autorizavimo taisykles, būtinas siekiant nustatyti asmeninių neturtinių teisių savininką ir kitus, tam tikras autorių turtines teises perimti ar išsaugoti suinteresuotus intelektinių santykių dalyvius. Nors Lietuvos Respublikos autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas nedraudžia pasirašyti tik nedidelio būrio suinteresuotų asmenų interesus ginančių sutarčių, tačiau sutarčių, galinčių sukelti kai kurių kolegų nepasitenkinimą ir interesų konfliktus, suprantama, reikėtų vengti. Kūrinių autorizavimo taisyklės, kaip ir kūrybinės – kūrinio užsakymo, kūrinio autorizavimo ir licencinės sutartys, turi būti ne draudimus išryškinantys, bet daugelio asmenų interesus leidžiantys tenkinti, t. y. galimybes atveriantys, dokumentai.

Akademinėje aplinkoje būtinos galimybės tyrinėti, mokytis, susipažinti su naujausiais atradimais, išradimais ir sistemiškais požiūriais, o remiantis tuo, kas jau žinoma, atlikti naujas studijas ir tyrimus. Tai kartu ir siektinos galimybės kurti, plėtoti ir skleisti naujas žinių sistemas, sudaryti asmenybės tobulėjimui palankias sąlygas. Kai autorių turtinėmis teisėmis bus bandoma pasidalyti taikant visiems institucijoje priimtinius principus ir kriterijus, be abejo, minėtas galimybes bus įmanoma itin išplėsti.

Išvados

Jeigu aukštojoje mokykloje kuriamų mokslinių, ypač edukacinės paskirties, kūrybinių autorizavimo koncepciją suprasime kaip pasiskirstymo autorių turтинėmis teisėmis racionalų procesą, tai intelektinės nuosavybės institucinės politikos filosofinių, teisinių ir kontekstinių pagrindų analizė leidžia pabrėžti šias išvadas:

1. Aukštojo mokslo misijos įgyvendinimui būtinų kūrybinės iniciatyvos skatinimo ir žinių prieinamumo plėtros principų sankirtos paradoksalumo neįmanoma išvengti, tačiau galima pabandyti jį transcenduoti – atitolinti nuo mūsų patyrimo ribų sutelkiant dėmesį į du pagrindinius kūrybinių autorizavimo aukštojoje mokykloje principus: konkretaus atvejo iššūkių kompleksiską refleksiją ir interesų derinimą.

2. Lietuvoje pripažįstamos intelektinės nuosavybės santykius reglamentuojančios teisinės nuostatos, pirma, įtvirtindamos susitarimo ir raštiškų sutarčių principus, sudaro palankias sąlygas plėtoti interesų derinimo nuostatomis grįstą kūrybinių autorizavimo procesą; antra – atveria galimybes autorizuojant kūrybinius vadovautis penkiais autorių turтinių teisių pasiskirstymo modeliais. Tai siejame su teoretizuotomis kūrėjo, vadovo, darbdavio, gamintojo ir kompleksiškos sutarties autorių turтinių teisių į intelektinę nuosavybę modelio pasirinkimo galimybėmis.

3. Aukštojoje mokykloje rengiant, tobulinant ir realizuojant kūrybinių autorizavimo taisykles ir jas atitinkančių standartizuotų institucinių kūrybinių ir autorių sutarčių formas, kai bandoma pasirinkti ir taikyti vieną ar kitą minėtą kūrybinių autorizavimo teisinį modelį, svarbu atsižvelgti bent jau į penkis pasiskirstymo autorių turтinėmis teisėmis konkrečių kontekstinių atvejų lemiamus faktinius kriterijus: 1. kūrybinės iniciatyvos šaltinį; 2. kūrėjo originalų indėlį; 3. institucinių vadybinių paslaugų apimtį ir pobūdį, 4. materialinės ir intelektinės paramos apimtį bei pobūdį, 5. atlyginimo už kūrybinį darbą pobūdį.

Kūrybinės iniciatyvos kriterijus leidžia atkreipti dėmesį į tai, kad originalus kūrybinius atsiranda dėl kažkieno iškeltos ir dėl to įmanomos materializuoti idėjos. Tokia iniciatyva – tai kūrybinio darbo pradžia, reikalaujanti pripažinti paties kūrybinio ištakų svarbą. Antrasis – kūrėjo originalaus indėlio kriterijus yra savaime suprantamas kūrybinio autorizavimo pagrindas, skatinantis įvertinti asmens kuriamo ir plėtojamo turinio – kūrėjo originalių minčių išraiškos faktą. Tai iš tikrųjų itin svarbi kūrybinio idėjos įprasminimo, kartu ir kūrybinio autorizavimo sąlyga. Vis dėlto ji nėra vienintelė.

Aukštojoje mokykloje idėjos iniciatorius, kūrybinio turinio kūrėjas, idėjos materialiosios laikmenos gamintojas ir darbo vadovas dažnai yra ne tas pats asmuo. Dėl to būtinas trečiasis – institucinių vadybos paslaugų apimtį ir pobūdžio kriterijus. Jį siejame su mūsų pastangomis įvertinti, kiek kūrybinio turinio kūrėjui ir materialiosios laikmenos gamintojui buvo suteikta ar nesuteikta vadybos paslaugų. Čia svarbu nepamesti iš akiračio tai, kas rengia konkretų idėjos įgyvendinimo planą (apibrėžia kūrybinio apimtį, formą ir laikmenas, kūrybinio bei gamybinio proceso vietą, įsipareigojimus ir jų vykdymo terminus, kokybės užtikrinimo kriterijus ir procedūras) ir kas pagal šį planą organizuoja kūrybinį bei gamybinį procesą. Jei idėjos iniciatorius, kūrybinio turinio kūrėjas, idėjos materialiosios laikmenos gamintojas ir darbo vadovas yra ne tas pats asmuo, institucijoje iškyla akivaizdi būtinybė pripažinti lygias autorių turтinių teisių pasidalijimo nuostatas.

Ketvirtasis ir penktasis kriterijai – tai taip pat turтinių teisių pasidalijimo priemonės, leidžiančios įvertinti aukštosios mokyklos suteiktą arba nesuteiktą institucinę materialinę bei finansinę paramą originalaus darbo kūrėjams ir gamintojams. Jei institucinė materialinė parama (t. y. techninės ir technologinės priemonės, darbo vieta) nėra reikšminga ir jei darbo kūrėjams bei gamintojams nenumatoma taikyti kompensacinių priemonių (t. y. sumažinto darbo krūvio, specialių lėšų bei laiko mokytis, vykti į stažuotes arba konferencijas, rengti ir tobulinti kūrybinį, gauti honorarus, kt.) ir išmokėti didesnio atlyginimo nei kitiems institucijos panašių darbų nekuriantiems bei negaminantiems darbuotojams, tuomet institucijos pretenzijas dalytis su kūrybinio autoriais turтinėmis teisėmis sunku pripažinti moraliai teisingomis. Ir

atvirkščiai: kuo reikšmingesnė yra originalaus kūrinio kūrybai skiriama institucinė parama, tuo suprantamesnis ryškėja racionalusis pagrindas, leidžiantis įžvelgti institucijos, darbo kūrėjų ir gamintojų siekius pagal skaidrias sutarčių sąlygas lygiai pasidalyti kūrinio autorių turtines teises.

LITERATŪRA

1. **Jucevičienė P.** (vyr. red.) Socialiniai mokslai. – Kaunas: Technologija, 2002.
2. **Švietimo gairės.** – Vilnius: Dialogas, 2002.
3. **Teresevičienė M.** (red.) Profesinis rengimas: tyrimai ir realijos. – Kaunas: VDU, 2003.
4. **Atvirasis** ir nuotolinis švietimas žinių visuomenei. – Vilnius: VU, 2003.
5. **Antanaitienė M. V., Naujokas R.** Praktinis įvadas į intelektinę nuosavybę. – Vilnius: LTB, 2001.
6. **Guobys V.** Intelektinės nuosavybės apsauga Lietuvoje. – Vilnius: LII, 1995.
7. **Kasperavičius P.** Intelektinė nuosavybė ir jos apsauga. – Vilnius: Arėjas, 1994.
8. **Mickienė L.** Autorių teisės pramoninės nuosavybės teisėje // Autorių teisių ir gretutinių teisių apsauga: ar lengva būti kūrėju Lietuvoje. – Vilnius: Phare, 2001.
9. **Mizaras V.** Teisė į intelektinę nuosavybę žmogaus teisių sistemoje // Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas. – Vilnius: Justitia, 2001.
10. **Burk D. L.** Ownership Issues in Online Use of Institutional Materials // Cause / Effect. Vol. 21. (Retrieved 19 November 2003, from <http://www.educause.edu/ir/library/html/cem9826.html>), 1998.
11. **Crews K. D.** The Technology, Education and Copyright Harmonization (TEACH) Act // ALA (Retr. 19 November 2003, from <http://www.ihets.org/consortium/ipse/fdhandbook/toc.html>), 2003.
12. **Gasaway L. N.** Fair Use for Faculty-created Multimedia // Information & Communications Technology Law No. 6(2), 1997.
13. **Parrish D. M., Parrish W.** Developing a Distance Education Policy for 21st Century // American Council on Higher Education. (Retrieved 19 November 2003, from <http://www.educause.edu/ir/library/html/cem9826.html>), 2000.
14. **Salomon K. D.** Copyright Considerations in Distance Education and Technology – Mediated Instruction // American Association of Community Colleges (Retrieved 19 November 2003, from <http://199.75.76.22/headline/110399head2htm>), 2000.
15. **Silberberg C. M.** Preserving Educational Fair Use in the Twenty-First Century // Southern California Law Review. Vol. 74, Iss. 2. (Retrieved 19 November 2003, from <http://www.rcf.usc.edu/cgi-local/usclrev/Page>), 2001.
16. **Lietuvos Respublikos** autorių teisių ir gretutinių teisių įstatymas // Valstybės žinios. Nr. 28. 2003.
17. **Guernsey L., Young J. F.** Professors and Universities Anticipate Disputes over the Earnings from Distance Learning // The Chronicle on Higher Education (Retrieved 19 November 2003, from <http://chronicle.com/colloquy/98/ownership/background.shtml>), 1998.
18. **Goehner D.** An Ethical Edge in Education: Cognizance of Copyrights and Copy Wrongs. (Retrieved 5 April 2001, from <http://www.goehner/copyright.htm>), 1997.
19. **Smith M.** Fair Use and Distance Learning in the Digital Age // The Journal of Electronic Publishing. Vol. 5, Iss. 4. (Retrieved 19 November 2003, from <http://www.press.umich.edu/jep/05-04/smith.html>), 2000.
20. **Phare.** Strategic Study on Legislation, Accreditation, Recognition and Quality Assurance Applied to Open and Distance Learning in Central and Eastern Europe. Report and Recommendations. – London: European Training Foundation, 1999.
21. **Phare** Quality Assurance in Higher Education. Final Report and Project Recommendations. – London: European Training Foundation, 1998.
22. **Clark B. R.** Perspectives on Higher Education. – Los Angeles: University of California Press, 1987.
23. **Tuck A.** (ed.) Oxford Dictionary of Business English. – Oxford: Oxford University Press, 1994.
24. **Gariga-Jančas.** Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. – Vilnius: Mokslas, 1978.
25. **Antanaitienė M. V.** Intelektualinės nuosavybės buhalterinė apskaita. – Vilnius: LII, 1997.
26. **Lietuvos Respublikos** civilinis kodeksas. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2002.
27. **Antanaitienė M. V.** Intelektualinės nuosavybės įvadas. – Vilnius: LII, 1998.
28. **Berno** konvencija dėl literatūros ir meno kūrinių apsaugos // Valstybės žinios. Nr. 40. 1996.

29. **Tarptautinė** Romos konvencija dėl atlikėjų, fonogramų gamintojų ir transliuojančių organizacijų apsaugos // Valstybės žinios. Nr. 11. 1999.
30. **Ženevos** konvencija dėl fonogramų gamintojų apsaugos nuo neteisėto fonogramų kopijavimo // Valstybės žinios. Nr. 82. 1999.
31. **Lietuvos Respublikos** Konstitucija. – Vilnius: Teisinės informacijos centras, 1996.
32. **Owen L.** Literatūros kūrinių autorių teisių pirkimas ir pardavimas. – Vilnius: Alma litera, 1996.
33. **Lytle K.** Multimedia and its Copyright Madness (Retrieved 5, April 2001, from <http://www.goehner.com/copyright/lytle.htm>), 1998.
34. **Mikelėnas V.** Teisė į privatų gyvenimą ir jos gynimas // Asmeninės neturtinės teisės ir jų gynimas. – Vilnius: Justitia, 2001.

Policy of Intellectual Property in Higher Education: Principles for Authorisation of Scholarly Works

Assoc. Prof. Dr. Linutė Kraujutaitytė

Prof. Dr. Justinas Sigitas Pečkaitis

Law University of Lithuania

Keywords: *higher education, intellectual property, academic mission, copyright, knowledge creation.*

SUMMARY

New information and communication technologies not only open new opportunities for higher education institutions to access, create and deliver knowledge but also bring new challenges to new as well as old practices. While innovative technological applications are becoming commonplace, relations of intellectual property concerned with the creation, authorisation and usage of scholarly works are far from clear in an institution of higher education.

Created for educational purposes such scholarly works usually include not only printed books and manuscripts of notes but also digital conversations of images, multimedia composite works, broadcast, telecast, audio-cassettes, video-cassettes and other tangible media provided in the forms of teaching modules and packages. Such works are more often created not by a single professor, rather by a team of experts. They often do not only compile the materials, but also become publishers. A team involves experts from several institutions rather than from a single one. Their work is often funded financially and supported otherwise by several institutions, too. In an institution of higher education, the situation obviously requires a transparent policy of intellectual property if academic community truly cares not only about incentives for scientific creativity and maintenance of wide access to knowledge but also about just institutional relations.

This article discusses philosophical, legal as well as institutional issues on intellectual property policy formation and implementation. Particular attention is drawn to allocation and exercise of copyrights, the conditions of transparent process concerning authorisation of scholarly works created for educational purposes in a contemporary Lithuanian university. The discussion aims at revealing trustworthy principles as regards not only practical processes of authorisation of scholarly works but also intellectual property policy formation and implementation.

The article consists of three parts. They are split into smaller sections. The first part provides a framework on the types of institutional policy as regards intellectual property. Based on foreign experience the framework emphasises that at least seven types of issues have to be addressed in a university while trying to develop a transparent policy of intellectual property. These are the types of

issues regarded with the rules and measures of 1) authorisation and 2) fair use of scholarly works, 3) protection of copyrights, 4) licence market, 5) quality assurance of works created, 6) royalties and compensatory conditions, 7) institutional management mechanisms of intellectual property policy applied and followed in a university. It is emphasised that the framework calls for a complex approach to the policy of intellectual property.

The second part of the article focuses on philosophical and legal issues. Firstly, it analyses the idea of higher education mission that of a permanent process of knowledge creation. While discussing two fundamental conditions important for the process of knowledge creation, it reveals inescapable practical paradoxes between the institutional intentions to strive for creative incentives and wide access to knowledge. It argues that it is possible to transcend the paradoxes by drawing attention to legal possibilities of rational choice and the agreements that serve different academic needs.

Therefore, secondly, the article analyses the concept of intellectual property, describes international conventions and legal acts regulating intellectual property relations in Lithuania and abroad, presents the analysis of the concept of copyrights regulated by the Law on Copyright and Related Rights in Lithuania. The analysis allows to emphasise the importance of moral and economic legal rights in academic community. It also allows to state that legal provisions regulating the relations of intellectual property in Lithuania while providing for the possibilities of written agreements create favourable conditions for the further development of sharing copyrights to scholarly works based on the principles of balanced interests.

Then, thirdly, basing on the provisions of the same law the article describes five legal models that the process of sharing of copyrights may be based upon. These are the theoretical models of the creator's, leader's, employer's, producer's rights, and the model of complex agreement. The models make evident an issue of institutional rational choice concerned with the copyright sharing process.

Finally, the third part of the article presents analysis of five cases on mono-creative and multi-creative scholarly works, especially those of educational use. Overall, other principles discussed being equal, the analysis leads to a conclusion that the policy of intellectual property in a university has to be based on at least five criteria predetermined by particular contextual cases. These must be the criteria as follows: 1) the source of creative initiative; 2) the original contribution; 3) the amount and type of institutional managerial services; 4) the amount and type of institutional material and intellectual assistance; and 5) the type of institutional remuneration or compensation for a creative work.

The article argues that the principles and criteria may be applied both in the development of institutional rules by which the process of sharing economic rights may be directed as well as in the formation and application of standardised institutional agreements that lay the core of institutional relations as regards policy of intellectual property.

